

Pozbawienie wolności w zakładzie karnym

*Wyciąg z Drugiego Sprawozdania Ogólnego,
opublikowany w 1992*

44. Na wstępie należy podkreślić, że przeprowadzając wizytację w zakładzie karnym, Komitet musi zbadać wiele kwestii. Rzecz jasna, Komitet przywiązuje szczególną uwagę do wszelkich zarzutów złego traktowania ze strony personelu penitencjarnego. Jednakże mandat Komitetu polega na zbadaniu wszelkich aspektów w zakresie warunków pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Złe traktowanie może przybierać liczne formy, z których wiele jest niezamierzonych, lecz stanowi rezultat błędów organizacyjnych i niewystarczających środków. Niezmiernie ważne jest zatem dla Komitetu ustalenie ogólnego poziomu życia w miejscu pozbawienia wolności. Poziom ten zależy w bardzo dużej mierze od stworzonych osadzonym możliwości zajęć oraz ogólnego charakteru relacji pomiędzy osadzonymi a personelem.

45. Komitet uważnie obserwuje klimat panujący w zakładzie karnym. Promowanie konstruktywnych relacji pomiędzy osadzonymi a personelem, w odróżnieniu od relacji konfrontacyjnych, służy zmniejszaniu napięcia obecnego w każdym zakładzie karnym, a w ten sposób znacznie zmniejsza prawdopodobieństwo incydentów z użyciem przemocy i związanego z nimi złego traktowania. Krótko mówiąc, Komitet wolałby, aby środkiem kontroli i powstrzymywania towarzyszyła atmosfera porozumienia i opieki. Takie podejście może wręcz zwiększyć – wbrew obawom – bezpieczeństwo na terenie zakładu karnego.

46. Zagęszczenie w celach jest kwestią bezpośrednio związaną z mandatem Komitetu. Konieczność umieszczenia w celach większej liczby osadzonych, niż liczba przyjęta przy projektowaniu powierzchni cel, niekorzystnie wpływa na wszelkie działania na terenie zakładu karnego; ogólna jakość życia w zakładzie karnym zmniejsza się wówczas, być może nawet znacznie. Ponadto poziom zagęszczenia w zakładzie karnym lub jego części może osiągnąć taki stopień, który sam w sobie jest niehumanitarny lub poniżający z fizycznego punktu widzenia.

47. Kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Komitet zauważył, że w wielu aresztach śledczych aktywność osób tymczasowo aresztowanych jest znacznie ograniczona. Organizacja zajęć w tego typu ośrodkach – gdzie dość szybko zmienia się skład osobowy – nie jest prostą sprawą. Oczywiście nie można mówić w tym przypadku o zindywidualizowanych programach zajęciowych podobnych do tych, których można oczekiwać w zakładach karnych.

Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można po prostu skazać na trwającą kilka tygodni lub miesięcy beczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki fizyczne panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno dążyć się do zapewnienia, aby

tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze. Rzecz jasna, system spędzania czasu poza celą przez osadzonych w zakładach karnych powinien być jeszcze korzystniejszy.

48. Należy zwłaszcza wspomnieć o ćwiczeniach na świeżym powietrzu. Powszechnie przyjmuje się jako podstawową gwarancję, że osadzeni powinni mieć możliwość spędzenia przynajmniej jednej godziny ćwiczeń na świeżym powietrzu dziennie (najlepiej jako część szerszego programu zajęć). Komitet pragnie podkreślić, że **wszyscy osadzeni bez wyjątku** (a więc także ci odbywający karę penitencjarną izolatki) powinni mieć możliwość codziennych ćwiczeń na świeżym powietrzu. Kluczowe znaczenie ma także to, aby plac ćwiczeń na zewnątrz budynku był odpowiednio przestronny, a także – w miarę możliwości – dawał schronienie przed niepogodą.

49. Stały dostęp do toalety oraz utrzymanie poprawnych standardów w zakresie higieny są niezbędnymi składnikami otoczenia człowieka.

W związku z tym Komitet musi zaznaczyć, że nie podoba mu się praktyka spotykana w niektórych krajach, polegająca na spełnianiu przez osadzonych potrzeb fizjologicznych do wiadra znajdującego się w celi, które jest następnie „opróżniane” w oznaczonych porach. Toaleta powinna znajdować się w obrębie celi (najlepiej jako aneks sanitarny) lub też powinna istnieć w każdym czasie (także w nocy) możliwość wyprowadzania z cel osadzonych, którzy zgłaszają potrzebę skorzystania z toalety, bez zbędnej zwłoki.

Poza tym osadzeni powinni mieć odpowiedni dostęp do prysznica lub skorzystania z kąpeli. Jest rzeczą pożądaną, aby w obrębie celi znajdował się dostęp do bieżącej wody.

50. Komitet pragnie dodać, że jego szczególne zaniepokojenie budzi połączenie zagęszczenia w celach, ubożego programu zajęciowego i niewystarczającego dostępu do toalety/umywalni w tym samym zakładzie karnym. Skumulowany efekt takich warunków może okazać się niezwykle szkodliwy dla osadzonych.

51. Bardzo ważne jest także, aby osadzeni utrzymywali względnie dobry kontakt ze światem zewnętrznym. Przede wszystkim osadzony musi mieć stworzoną możliwość utrzymywania relacji z rodziną i bliskimi przyjaciółmi. Promowanie kontaktów osadzonego ze światem zewnętrznym powinno stanowić zasadę wiodącą; wszelkie ograniczenia w kontaktowaniu się powinny być oparte wyłącznie na racjonalnych względach bezpieczeństwa lub uwzględnieniu możliwości fizycznych.

Komitet pragnie podkreślić w tym względzie potrzebę elastyczności w zakresie stosowania przepisów dotyczących odwiedzin i telefonów wobec osadzonych, których rodziny mieszkają daleko od zakładu karnego, co w praktyce uniemożliwia częste odwiedziny. Przykładowo, takim osadzonym można pozwolić na połączenie czasu przeznaczanego na odwiedziny i/lub zapewnić większe możliwości rozmów telefonicznych z rodzinami.

52. Komitet jest także świadomy szczególnych problemów, jakie mogą wystąpić z określoną kategorią osadzonych, mianowicie: kobietami, nieletnimi i cudzoziemcami.

53. Personel więzienny zmuszony jest niekiedy do użycia siły w celu opanowania osadzonego posługującego się przemocą, a wyjątkowo może nawet sięgnąć po instrumenty służące przymusowemu ograniczeniu ruchów. Są to wyraźne sytuacje wysokiego ryzyka w zakresie niebezpieczeństwa złego traktowania osadzonych, dlatego wymagają specjalnych gwarancji.

Osadzony, wobec którego konieczne okazało się użycie siły, powinien mieć prawo do niezwłocznego zbadania oraz – w razie potrzeby – zapewnienia pomocy lekarskiej. Badanie tego rodzaju powinno być przeprowadzone poza zasięgiem słuchu i najlepiej poza zasięgiem wzroku personelu nie-medycznego. Wyniki badania, włącznie z oświadczeniami złożonymi przez osadzonego oraz wnioskami lekarskimi, powinny być oficjalnie zapisane i udostępnione osadzonemu. W tych rzadkich przypadkach, gdy nieodzowne okazało się użycie instrumentów służących fizycznemu przymusowi bezpośredniemu, osadzony powinien przebywać pod ciągłym i właściwym nadzorem. Poza tym instrumenty ograniczające swobodę poruszania powinny być zdjęte, gdy tylko stanie się to możliwe; nigdy nie należy stosować tego rodzaju instrumentów – lub przedłużać ich stosowania – w charakterze kary. Wreszcie, użycie siły wobec osadzonych powinno być za każdym razem odnotowane w rejestrze.

54. Możliwość składania skutecznych skarg oraz procedury inspekcyjne są podstawowymi gwarancjami przeciwko złemu traktowaniu w zakładach karnych. Osadzeni powinni mieć otwartą drogę skarżenia się zarówno w ramach, jak i poza systemem penitencjarnym, włącznie z możliwością poufnego zwrócenia się do właściwej władzy. Komitet przywiązuje szczególną uwagę do regularnych wizytacji w zakładach karnych przez niezależne organy (np. radę inspekcyjną lub sędziego penitencjarnego), które mają uprawnienia do przyjmowania skarg od osadzonych (i podejmowania odpowiednich działań w razie potrzeby), a także wizytowania pomieszczeń w zakładzie karnym. Tego typu organy mogą odegrać ważną rolę między innymi w łagodzeniu konfliktów, do których może dojść pomiędzy władzami zakładu karnego a określonym osadzonym lub ogółem osadzonych.

55. Zarówno w interesie osadzonych, jak i personelu więziennego leży istnienie jasnych procedur dyscyplinarnych i stosowanie ich w praktyce; wszelkie białe plamy w tym zakresie łączą się z ryzykiem rozwoju systemów nieoficjalnych i niekontrolowanych. Procedury dyscyplinarne powinny przewidywać prawo osadzonego do wysłuchania go w sprawie zarzucanego mu przewinienia, a także prawo odwołania się do wyższej instancji przeciwko wszelkim nałożonym sankcjom.

Niezależnie od formalnych procedur dyscyplinarnych istnieją też często inne procedury, polegające na możliwości przymusowego oddzielenia osadzonego od innych osadzonych ze względów dyscyplinarnych lub bezpieczeństwa (np. w interesie zachowania „porządku” na terenie zakładu karnego). Również te procedury powinny łączyć się ze skutecznymi gwarancjami. Osadzony powinien zostać poinformowany o przyczynach podjęcia wobec niego określonych środków, chyba że nie jest to możliwe ze względów bezpieczeństwa¹. Ponadto osadzony powinien mieć możliwość przedstawienia swojego zdania w tej kwestii, a także zaskarżenia zastosowanego środka przed właściwą władzą.

56. Komitet przywiązuje szczególną uwagę do osadzonych przebywających z jakiegokolwiek powodu (ze względów dyscyplinarnych; w wyniku „niebezpiecznego” lub „nieznośnego” zachowania; z uwagi na dobro śledztwa; na własne żądanie) w warunkach izolacyjnych.

Zasada proporcjonalności wymaga istnienia równowagi pomiędzy okolicznościami konkretnej sprawy a zastosowaniem osadzenia izolacyjnego, które może mieć niezwykle szkodliwe konsekwencje dla danego osadzonego. Izolacja może w niektórych okolicznościach oznaczać nieludzkie lub poniżające traktowanie; w każdym razie, wszelkie formy izolacyjnego pozbawienia wolności powinny być możliwie krótkie.

¹ Wymóg ten został później sformułowany następująco: osadzony powinien zostać poinformowany na piśmie o przyczynach podjęcia wobec niego określonego środka (rozumie się, że podane powody nie mogą obejmować szczegółów, których zatajenie przed osadzonym jest podyktowane wymogami bezpieczeństwa).

Jeśli zarządzone umieszczenie osadzonego w izolatce lub sam osadzony tego zażądał, konieczną gwarancją stanowi wezwanie bez zbędnej zwłoki lekarza w celu przeprowadzenia badania lekarskiego, gdy tylko osadzony lub strażnik więzienny w imieniu osadzonego zgłosi taką potrzebę. Wyniki badania, włącznie z opisem stanu zdrowia fizycznego osadzonego i jego kondycji psychicznej, jak również – w razie potrzeby – przewidywalne konsekwencje dalszego izolowania – powinny być zamieszczone w pisemnym zaświadczeniu przekazanym właściwym władzom.

57. Przenoszenie osadzonych sprawiających trudności jest innym zjawiskiem, które wzbudza zainteresowanie Komitetu. Obchodzenie się z niektórymi osadzonymi jest szczególnie trudne, a ich przeniesienie do innego zakładu karnego niekiedy okazuje się nieodzowne. Jednakże ciągle przenoszenie osadzonego z jednego zakładu karnego do drugiego może wyrządzić bardzo szkodliwe skutki dla jego kondycji psychicznej i fizycznej. Ponadto osadzony, który jest często przenoszony, będzie miał trudności z utrzymywaniem właściwych kontaktów z jego rodziną i adwokatem. Ogólne skutki częstego przenoszenia osadzonego mogą w pewnych przypadkach równać się nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu.